

Різниця понять. Чи постраждає зміст закону?

Введення у вітчизняний науковий простір англійського слова «competence» викликало у свій час багато дискусій щодо різниці понять «компетентність» і «компетенція», їх змістового наповнення і ієрархічної підпорядкованості.

Новий закон «Про вищу освіту» знову повертає нас до необхідності чіткого розмежування цих понять, оскільки у *визначенні вищої освіти* (як «сукупності систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших *компетентностей*, здобутих у вищому навчальному закладі (науковій установі)...») (Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]) та *результатів навчання* (як «сукупності знань, умінь, навичок, інших *компетентностей*, набутих особою у процесі навчання за певною освітньо-професійною, освітньо-науковою програмою, які можна ідентифікувати, кількісно оцінити та виміряти» (Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс])) закладається розуміння компетентності фахівця з вищою освітою як певної множини компетентностей, які він здобуває під час навчання у вищому навчальному закладі (Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]).

Саме ж поняття «компетентність» визначається у новому Законі як «динамічна комбінація знань, вмінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти» (Закон України «Про вищу освіту». – [Електронний ресурс]), з чого випливає, що вища освіта, відповідно до Закону, розглядається як певна компетентність та «інші компетентності, здобуті у вищому навчальному закладі (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти».

Необхідно зазначити, що англійське слово «competence», яке вживається для позначення результатів навчання у документах Болонського процесу та у проекті TUNING перекладалося дослідниками на українську (а також і на російську) як два терміни – компетентність і компетенція. У Комплексі нормативних документів Міністерства освіти і науки (2007 рік) слово «competences» було перекладено як компетенції (Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти, 2007). У законі «Про вищу освіту» (2014 рік), як бачимо, для визначення результатів навчання використовується термін «компетентності».

Оскільки «компетентність» і «компетенція» є ключовими поняттями компетентнісно зорієнтованої вищої освіти, виникає питання: який зміст повинні мати поняття «компетентність» і «компетенція» у вітчизняному науковому просторі, оскільки у документах МОН (2007 р.) і у новому Законі про вищу освіту (2014 р.) вони перекладаються і трактуються по-різному?

Ситуація виявилася настільки заплутаною, що навіть шановний член Національної команди експертів із реформування вищої освіти в Україні Ю. М. Рашкевич зазначає, що «глосарії різних важливих загальноєвропейських документів містять дещо відмінні визначення базових термінів». За таких умов у своїй монографії при описі профілів програм, як зазначає експерт, «ми взагалі відмовимося від використання терміна *компетентність* для описування процедур створення освітніх програм за умов наявності Національної рамки кваліфікацій» (Рашкевич Ю. М., 2014, с. 27). Також експерт критично підходить і до змісту визначення поняття «результати навчання» (Рашкевич Ю. М., 2014, с. 65).

Звернемо увагу на те, що у тексті загальноєвропейського проекту TUNING окрім терміну «competences» використовується ще такі два слова: «competent», яке перекладається як компетентний, та «capacity» – засоби, об'єм, компетенція.

Визначення сутності компетенцій відповідно до англомовного тексту проекту TUNING звучить таким чином: «In the Tuning Project, the concept of *competences* tries to follow an integrated approach, looking at *capacities* via a dynamic combination of attributes that together permit a *competent* performance or as a part of a final product of an

educational process» (Загальноєвропейський проект TUNING. – [Електронний ресурс], с. 28), що у перекладі звучить так: «У проекті TUNING у концепції (понятті) *компетенції* намагаються використовувати інтегрований підхід, який дозволяє розглядати *компетенції* (їх наповнення) через динамічну сукупність *якостей*, які разом забезпечують *компетентну діяльність (дію)* або є складовою *кінцевого продукту* освітнього процесу» (Загальноєвропейський проект TUNING. – [Електронний ресурс], с. 28). Як бачимо з аутентичного перекладу, *компетенції* *трактуються як результати* освітнього процесу (навчання), а наслідком їх сформованості є *компетентна діяльність (дія)*.

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови *компетентний* визначається таким чином (Великий тлумачний словник сучасної української мови, с. 560): 1) який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь добре обізнаний; тямущий. Який ґрунтується на знанні; кваліфікований; 2) який має певні повноваження; повноправний, повновладний. *Компетентність* за словником – властивість за значенням *компетентний* (поінформованість, обізнаність, авторитетність) (Великий тлумачний словник сучасної української мови, с. 560), тобто це *інтегрована якість, яку має компетентна особа* і яка відображає її поінформованість і обізнаність (знання, уміння, навички), авторитетність, яка значною мірою визначається певними уміннями, особистісними якостями й поведінковими характеристиками. Отже, «компетентність» є *особистісною і оцінною* характеристикою особи.

Звернемо увагу й на те, що *компетентність* як інтегрована здатність особистості, *формується у процесі навчання*, але її *становлення й розвиток* відбувається у процесі практичної діяльності та неперервного навчання упродовж життя.

Компетенція, за словником сучасної української мови, – 1) добра обізнаність із чим-небудь; 2) коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи (Великий тлумачний словник сучасної української мови, с. 560).

Слово «повноваження» трактується у тому ж словнику як *право*, надане кому-небудь для здійснення чогось (Великий тлумачний словник сучасної української мови, с. 1000).

У вирішенні проблем освіти, на наш погляд, доцільно звернути увагу на перший зміст поняття «компетенція». І якщо навіть ми говоримо про компетенції особи, як коло її повноважень, то при цьому розуміється її *обізнаність*, знання, уміння тощо, оскільки інше тлумачення суперечить змісту поняття «повноваження». Крім того, в освітньому контексті компетенцію не можна розглядати як коло повноважень особи, оскільки вона за змістом не означає «коло прав надане кому-небудь для здійснення чогось», а означає «обізнаність із чим-небудь», що не можна пов'язувати із можливістю (або правом) реалізувати свою обізнаність.

«Компетенція розуміється як коло питань, щодо яких особистість має бути обізнана, це об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, навичок, ставлень у певній сфері діяльності людини. Вона відчужена від людини, є наперед заданою соціальною нормою» (з виступу О. Я. Савченко на зборах НАПН України).

Також варто послатися на Енциклопедію освіти, у якій зазначається, що результатом набуття компетенцій є компетентність, яка на відміну від компетенції передбачає *особистісну характеристику, ставлення до предмета діяльності* (стаття підготовлена Н. М. Бібік) (Енциклопедія освіти, 2008, с. 409).

У загальноєвропейському проекті *TUNING* компетенції являють собою поєднання різних характеристик, що відносяться до знання та його застосування, до позиції, навичок і відповідальності за власні дії. Вони мають багатовимірний характер, а тому, як зазначається, їх необхідно розглядати, як у контексті загальних здібностей (загальні), що виходять за рамки спеціальностей, так і з погляду специфіки спеціальності (фахові) (Загальноєвропейський проект *TUNING*. – [Електронний ресурс], с. 46).

Компетентність людини, на думку Б. Гершунського, обумовлюється рівнем та якістю її освіти, досвідом та її особистісними властивостями, самовдосконаленням та творчим підходом до своєї справи (цит. за Сисоевою С. О., 2012, с. 152). А. Хуторський зазначає, що *компетенція* є сферою відносин, які існують між

знаннями та дією на практиці, а компетентність розуміється ним як володіння людиною певною компетенцією, включаючи власне ставлення до неї та до предмета діяльності. Компетенція цим дослідником тлумачиться як сукупність взаємопов'язаних якостей особистості, що прищеплюються відповідним колом предметів та процесів, є необхідними для продуктивної діяльності стосовно до них (Хуторской А., 2003).

Враховуючи, що компетенції – це внутрішні, потенційні, приховані психологічні новоутворення, які потім виявляються в компетентності особи, І. Зимня виділяє основні компетенції, що згруповані за видами. До першого відносяться компетенції, що відносяться до особистості як суб'єкту діяльності та спілкування, до другого – компетенції, що відносяться до соціальної взаємодії людини і соціальної сфери (Зимня І. А., 2004).

У нормативних документах Республіки Польщі як для опису рівнів освіти (дескрипторів), так і для опису обов'язкових (нормативних) результатів навчання для кожного сектору вищої освіти використовується лише термін «результати навчання» (efekty kształcenia), а термін «компетентність» пов'язується винятково із персональними та суспільними компетенціями (kompetencje personalne i społeczne) (Рашкевич Ю. М., 2014, с. 122).

Підкреслимо, що у вищому навчальному закладі *формується готовність* до певного виду професійної діяльності, рівень сформованості якої визначається *рівнем сформованості компетенцій* та їх видами. Остаточне формування й розвиток професійної компетентності фахівця відбувається *тільки у процесі професійної діяльності*. Мова компетенцій є найбільш адекватною для опису мети і результатів навчання. Орієнтація стандартів освіти, освітніх програм і навчальних планів на результати сприяє порівнянню і прозорості кваліфікації, що здобуває особа (Hutmacher Walo, 1997, s. 10). Характеристики, які вводяться у сучасних освітніх програмах, мають описувати рівень або ступінь сформованості компетенції.

Таким чином, переклад і змістове наповнення терміну «competence» у новому законі «Про вищу освіту» не повною мірою відповідає його значенню в українській мові та смислам, що вкладаються в нього у вітчизняному педагогічному просторі.

Відтак, необхідно констатувати, що у документах Міністерства освіти і науки за 2007 рік було більш адекватно витлумачене значення англійського слова «competence» відповідно до понять науково-педагогічного простору України та його значенню в українській мові (Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти, 2007).

На основі аналізу різних підходів до визначення понять «компетенція» та «компетентність» ми дійшли висновку, що означені поняття мають різнопланову багатокомпонентну структуру та полісемантичне значення.

Компетенція – це визначена норма стосовно неперервної освіти, яка задається освітніми стандартами і використовується для формування вимог до результатів навчання. *Компетентність* – це інтегрована особистісна якість людини (її капітал), що формується на етапі навчання, остаточно оформлюється і розвивається у процесі практичної діяльності та забезпечує компетентний підхід до вирішення професійних завдань. Компетентність є *оцінною* характеристикою особи. Компетентності особи є її *особистісним капіталом і результатом* навчання у різних формах формальної, неформальної та інформальної освіти. *Компетентнісний підхід* – це підхід, спрямований на формування компетентності особи.

Саме тому вважаємо, що визначення вищої освіти у новому Законі як сукупність компетентностей не є коректним. На наш погляд, вища освіта повинна розглядатися, з одного боку, як процес навчання у вищій школі, а, з іншого, як результат навчання на певному освітньо-кваліфікаційному рівні. Також, на наш погляд, варто підкреслити, що фахівець як компетентна особа (!) є капіталом і тільки через нього можна використати його капітал (сформовані компетенції). Саме у цьому й криється *принципова різниця між компетенцією і компетентністю*. Викривлення змісту цих понять приводить до нівелювання самої компетентної людини як носія компетенцій.

Висновки. Розгортання в останнє десятиріччя в Європі поліфонічного освітнього простору, гармонізація ступеневих моделей підготовки фахівців на національних рівнях з вимогами європейського простору вищої освіти, вироблення загального розуміння змісту кваліфікацій на рівні бакалавра та магістра в

термінології результатів навчання актуалізували в Україні дослідження, метою яких було розроблення різних моделей компетентності. Варто підкреслити, що особливого значення у таких дослідженнях та нормативних документах, що розробляються з їх урахуванням, має тлумачення змісту понять відповідно до змісту інших, усталених, понять вітчизняного простору педагогічної науки.

При виробленні механізмів щодо реалізації нового Закону про вищу освіту, зокрема оцінювання результатів навчання, варто врахувати наукові здобутки вітчизняної педагогічної науки, тим більше, що означена проблема вже має свою науково-дослідну історію.

Також варто підкреслити, що наміри України щодо приєднання до Європейського простору вищої освіти зовсім не означають, що ми маємо втрачати свої традиції в освітній галузі, вносити непорозуміння у вітчизняний науковий освітньо-термінологічний простір. У жодному документі Болонського процесу не прописана уніфікація освіти чи освітніх процедур, навпаки, йдеться про збереження традицій власної освіти із зрозумілим тлумаченням її результатів для європейського освітнього середовища. Для того, щоб цього досягти, на наш погляд, необхідно зробити дві речі. З одного боку, якомога менше руйнувати зміст усталених понять вітчизняної педагогічної науки, з іншого, максимально адекватно тлумачити зміст нових понять, що вживаються у документах ЄС, Європейському освітньому просторі, відповідно до їх значення у нашому мовному просторі та усталених понять вітчизняної педагогічної науки. На наш погляд, найбільш професійно це можуть робити представники педагогічної науки, а тому це може стати одним із пріоритетних напрямів діяльності НАПН України.

Література

1. **Байденко В. И.** Выявление состава компетенций выпускников вузов как необходимый этап проектирования ГОС ВПО нового поколения: метод. пособие / В. И. Байденко. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2006. – 72 с.
2. **Великий тлумачний словник сучасної української мови** (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. *Енциклопедія освіти* / Акад. пед. наук України; головний ред. В. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
4. *Загальноєвропейський проект TUNING* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.let.rug.nl/TuningProject/index.htm>.
5. *Закон України «Про вищу освіту»* від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
6. *Зимняя И. А.* Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия. / И. А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004. – С. 22 – 23.
7. *Комплекс нормативних документів для розроблення складових системи стандартів вищої освіти* // За загальною редакцією В. Д. Шинкарука / [Укладачі: К. М. Левківський, В. Л. Гуло, Л. О. Котоловець, Т. Ю. Морозова, М. О. Присенко, Н. І. Тимошенко. Для упорядкування матеріалів залучались: В. І. Калініченко, А. В. Кошель, В. П. Погребняк, Ю. В. Сухарніков] – МОН України: Інститут інноваційних технологій і змісту освіти. – Київ, 2007. – 79 с.
8. *Равен Джон.* Компетентность в современном обществе. Выявление, развитие и реализация / Равен Джон. – М., 2002. – С. 253 – 258.
9. *Рашкевич Ю. М.* Болонський процес та нова парадигма вищої освіти: монографія / Ю. М. Рашкевич. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2014. – 168 с.
10. *Сисоєва С. О.* Проблеми неперервної професійної освіти: тезаурус наукового дослідження: наук. видання / С. О. Сисоєва, І. В. Соколова / НАПН України. Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих, МОН. Маріупольський держ. Гуманітарний ун-т. – К.: Видавничий Дім «ЕКМО», 2012. – 362 с.
11. *Соколова І. В.* Професійна підготовка майбутнього вчителя-філолога за двома спеціальностями в вищих навчальних закладах: моногр. / І. В. Соколова ; за ред. С. О. Сисоєвої; АПН України, Ін-т пед. освіти і освіти дорослих. – Маріуполь, 2008. – 500 с.
12. *Хуторской А.* Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 60-64.
13. *Hutmacher Walo.* Key competencies for Europe // Report of the Symposium Berne, Switzerland 27–30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) a // Secondary Education for Europe, Strasburg, 1997. – P. 11.
14. *Light Janice, Mcnaughton David.* Communicative Competence for Individuals who require Augmentative and Alternative Communication: A New Definition for a New Era of Communication? Augmentative and Alternative Communication, 2014; 30(1): 1–18, doi: 10.3109/07434618.2014.885080 (eng).
15. *Universities contribution to the Bologna Process: An introduction.* – [2nd Edition] / Edited by Julia Gonzalez and Robert Wagenaar. – Spain, 2008. – 160 p.

В роботі піднімається проблема формування наукового тезауруса компетентностно орієнтованного вищого образования. Проаналізовано

основные понятия, включенные в новый закон о высшем образовании Украины (2014 г.). Показано, что гармонизация ступенчатых моделей подготовки специалистов на национальном уровне с требованиями европейского пространства высшего образования, формирования общего понимания содержания квалификаций на уровне бакалавра и магистра в терминах результатов обучения актуализировали в Украине исследования, целью которых была разработка разных моделей компетентностей; подчеркнуто, что в таких исследованиях и нормативных документах, которые разрабатываются с их учетом, важное значение имеет адекватный перевод содержания понятий соответственно к значению понятий отечественного пространства педагогической науки.

Ключевые слова: компетентностный подход; компетентность; компетенции; компетенция; результаты обучения.

The article studies the problem of scientific thesaurus formation of competency oriented higher education. Here are analyzed the basic concepts included in the new Law on Higher Education of Ukraine (2014). It is shown that during the implementation of the Bologna process in Ukraine thanks to the efforts of scholars and practitioners a basis for implementing competence building approach and curriculum based on competencies have been created. The need for harmonization of training models at the national level with the requirements of European higher education to develop a common understanding of the content of qualifications at the bachelor's and master's degrees in terms of learning outcomes were actualized in Ukrainian studies whose purpose was to develop different models of competences. It is stressed here that the importance of such studies and documents that are being developed with their account, has adequate interpretation of the meaning of concepts according to the meaning of the concepts of national pedagogical area. Competence in our understanding – a rate determined in relation to life long learning, which is set by educational standards and used to form the requirements for learning outcomes. Competent – a personal quality integrated entity (his capital), which is being developed during the learning process, and has finally been formed during practice and provides competence building approach to solving professional tasks. Competent is a personal valuable characteristic. Competences of individual are his personal capital and learning outcomes in various forms of formal, non-formal and in-formal education. Competence building approach is an approach aimed at upbringing a competent person.

Key words: competence building approach; competence; competences; competent; training results.